

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Αντικείμενο της παρούσας μελέτης είναι η εθνική ταυτότητα. Ο σκοπός της είναι η βαθύτερη κατανόηση της φύσης της εθνικής ταυτότητας, της δύναμης και των δυνατοτήτων της, αλλά και η κατανόηση του ρόλου και λειτουργίας της στη νεωτερικότητα. Ως νεωτερικότητα ορίζουμε την περίοδο που ξεκινά με την Αναγέννηση και το Διαφωτισμό στη δυτική Ευρώπη και χαρακτηρίζεται από το σπάσιμο της παράδοσης, την εκκοσμίκευση, την επιστήμη και την εμπιστοσύνη στα επιτεύγματά της, και το βιομηχανικό τρόπο παραγωγής. Η νεωτερικότητα αναφέρεται στο ξεπέραςμα των φεουδαρχικών κοινωνιών του Μεσαίωνα και τη μετάβαση σε ένα νέο ιστορικό παράδειγμα που διήρκεσε από τον 16ο-17ο περίπου αιώνα μέχρι και σήμερα¹. Όσο γενικό και αν φαίνεται εν πρώτοις αυτό το εγχείρημα, εν τούτοις δεν είναι αόριστο: το αντικείμενό μας είναι η εθνική ταυτότητα απ' εαυτή και όχι κάποια συγκεκριμένη στο χώρο και στο χρόνο εθνική ταυτότητα. Ο λόγος είναι ότι το συγκεκριμένο προσφέρει τη σε βάθος περιγραφή μιας περίπτωσης και μια ερμηνεία των ιδιαίτερων συστατικών στοιχείων της εθνικής ταυτότητας ενός συγκεκριμένου έθνους, ενώ η μελέτη αυτή επιδιώκει τον προσδιορισμό των βασικών χαρακτηριστικών της εθνικής ταυτότητας εν γένει, τον κοινό παρανομαστή όλων των εθνικών ταυτοτήτων. Έτσι, δε θα ασχοληθούμε με τα συστατικά στοιχεία που απαρτίζουν τις εθνικές ταυτότητες, όπως είναι η θρησκεία, η γλώσσα και άλλα, αλλά θα εστιάσουμε στον προσδιορισμό και ανάλυση των μηχανισμών που οδηγούν ένα άτομο και μια ομάδα στη συλλογική-εθνική ταύτιση.

---

1. Υπάρχει κατά τις τελευταίες δύο δεκαετίες μια συζήτηση για το αν βρισκόμαστε ακόμη στη νεωτερικότητα ή έχουμε περάσει στη μετα-νεωτερική περίοδο. Σε αυτήν τη συζήτηση δε θα υπεισέλθουμε σε αυτήν τη μελέτη, αποδεχόμενοι ότι βρισκόμαστε ακόμη στο παράδειγμα της νεωτερικότητας, ή της λεγόμενης 'ύστερης νεωτερικότητας', δηλαδή σε μια ύστερη φάση που όμως δε συνιστά αλλαγή παραδείγματος.

Επόμενο βήμα μας, αφού αναλυθεί και κατανοηθεί πλήρως η έννοια της εθνικής ταυτότητας, θα είναι να την εντάξουμε στο σύγχρονο πεδίο πολιτικής ανάλυσης, και συγκεκριμένα στο κομμάτι εκείνο της ‘ύστερης νεωτερικότητας’ που αναφέρεται ως παγκοσμιοποίηση. Απώτερος σκοπός της μελέτης αυτής είναι η απάντηση στο ερώτημα, ποιες είναι οι δυναμικές και οι προοπτικές της εθνικής ταυτότητας στη σύγχρονη ‘εποχή της παγκοσμιοποίησης’. Απάντηση που δε θα μπορούσε βεβαίως να δοθεί χωρίς να έχουμε πρώτα αναλύσει πλήρως την εθνική ταυτότητα. Η ανάλυση όμως αυτή απαιτεί την εκτεταμένη αναφορά στον εθνικισμό. Ο λόγος είναι ότι ο εθνικισμός– και η συνακόλουθη δημιουργία των εθνικών κρατών– σημασιοδοτούν σε μεγάλο βαθμό τις εθνικές ταυτίσεις και προσδιορίζουν αρκετές από τις δυναμικές και επιπτώσεις τους, τουλάχιστον στο πολιτικό επίπεδο. Επιπλέον, ο εθνικισμός και οι δυναμικές του εμπλέκονται εξίσου στη συζήτηση για την παγκοσμιοποίηση και το μέλλον των εθνικών ταυτοτήτων. Είναι λοιπόν επιβεβλημένη η ανάλυση του εθνικισμού σε αυτή τη μελέτη.

Η μεθοδολογία, ο τρόπος προσέγγισης του αντικείμενου σε αυτή τη μελέτη καθορίζεται από το ίδιο το αντικείμενο. Η εθνική ταυτότητα αποτελεί τη σύνθεση δύο στοιχείων: του *εθνικού* και της *ταυτότητας*. Το καθένα από αυτά τα συστατικά στοιχεία πρέπει να αναλυθεί χωριστά και να κατανοηθεί σε σχέση με την ίδια του την ιστορία και δυναμική, ώστε να μπορέσουν στη συνέχεια να ερμηνευτούν σε συνδυασμό μεταξύ τους. Επίσης, χρειάζεται να κατανοήσουμε χωριστά την υποκειμενική διάσταση από την κοινωνική και πολιτική, δηλαδή να προσεγγίσουμε αρχικά τις ατομικές διεργασίες συγκρότησης ταυτότητας για να προχωρήσουμε στην ανάλυση της εθνικής ταυτότητας ως κοινωνικής και πολιτικής ταυτότητας. Συνεπώς, απαιτείται μια πολυδιάστατη προσέγγιση. Η ανάγκη πολυδιάστατης προσέγγισης γίνεται ακόμα πιο έκδηλη καθώς η ιστορική και πολιτική, κυρίως, διάσταση του εθνικισμού και της παγκοσμιοποίησης εμπλέκονται σε ένα πολυσύνθετο ερμηνευτικό πλέγμα που αφορά τις ανθρώπινες αντιδράσεις στα ερεθίσματα που αυτές θέτουν.

Για τις ανάγκες της πολυδιάστατης αυτής προσέγγισης στράφηκα αρχικά στην κοινωνική ψυχολογία ως την επιστήμη που έχει ως αντικείμενο το σημείο συνάντησης του κοινωνικού και του ατομικού. Κεντρικό σημείο της κοινωνικής ψυχολογίας, και ειδικά των θεωριών της κοινωνικής διάδρασης, είναι η σχέση ατόμου και κοινωνίας και η αλληλεπίδρασή τους. Οι κλασικοί της προσέγγισης αυτής (George Mead, Charles Cooley, Richard Jenkins κ.ά.) θεωρούν την ταυτότητα ως το αποτέλεσμα μιας συνεχούς και αδιάκοπης διαδικασίας στο επίκεντρο της διάδρασης ανάμεσα στην κοινωνία και τα άτομα. Ασχολούνται δηλαδή με τη σημασία του επηρεασμού των κοινωνικών επιδράσεων στα άτομα και στη διαμόρφωση της ταυτότητάς τους και με το σημείο συνάντησης του

ατομικού με το κοινωνικό. Όμως, ενώ σε περιγραφικό επίπεδο η προσέγγιση αυτή είναι εξαιρετικά ακριβής, δεν προβαίνει σε μια περισσότερο αναλυτική εξέταση του κάθε συστατικού μέρους αυτής της σχέσης ή στην λεπτομερέστερη εξήγηση της διαδικασίας. Συνεπώς, παραμένει η ανάγκη μελέτης του κάθε συστατικού στοιχείου του αντικειμένου μας χωριστά, καθώς επίσης και η ανάγκη ανάλυσης της διαδικασίας της ταύτισης.

Όσον αφορά στην ανάλυση της ταυτότητας, η προσέγγιση που επιλέχθηκε είναι η ψυχαναλυτική. Η ψυχανάλυση δίνει ιδιαίτερη βαρύτητα στη διαδικασία της ταύτισης και τοποθετεί στο κέντρο της ανάλυσής της το άτομο και την ψυχοσύμβασή του, τους ασυνείδητους μηχανισμούς και τις ορμές που δραστηριοποιούνται εντός του. Έτσι, με αυτή την προσέγγιση θα καταστεί δυνατή η γνωριμία με τους μηχανισμούς που διέπουν την ταύτιση εν γένει και η κατανόηση της διαδικασίας σχηματισμού ταυτοτήτων, οποιουδήποτε τύπου ή μορφής.

Όμως, ας μην θεωρηθεί ότι θα προσεγγίσουμε το άτομο σε απομόνωση από το κοινωνικό του περιβάλλον, είτε αυτό είναι η οικογένεια είτε μια μεγαλύτερη ομάδα. Απεναντίας, αφενός ο ανθρώπινος ψυχισμός αναλύεται σε σχέση με τον τρόπο που τον διαμορφώνουν και οι εξωτερικοί παράγοντες, αφετέρου το άτομο εντάσσεται σε ομαδοποιήσεις και εξετάζεται μέσα σε αυτές. Σε αυτό το πλαίσιο, η ψυχανάλυση αποτελεί ένα σημαντικό συμπληρωματικό εργαλείο στην ιστορική, κοινωνιολογική και πολιτική προσέγγιση της εθνικής ταυτότητας, όχι μόνο επειδή προσφέρει μια ερμηνεία της ταύτισης, αλλά και επειδή απαντά σε ερωτήματα που απασχολούν έντονα τους θεωρητικούς στους σχετικούς τομείς. Για παράδειγμα, γιατί οι εθνικές ταυτότητες είναι τόσο διεισδυτικές και τόσο ισχυρές ώστε να προκαλούν την κινητοποίηση των ατόμων και των (εθνικών) ομάδων, όπως συχνά παρατηρείται; Πώς ερμηνεύεται ο 'παραλογισμός' που συχνά αποδίδεται εξίσου στις εθνικές ταυτίσεις και στον εθνικισμό αλλά και η συνεχιζόμενη ισχύ τους, παρά την απαξίωσή του ακραίου χαρακτηριστήρα τους; Ο Schopflin επισημαίνει ότι για να διατηρεί τη δύναμη και την παρουσία του ο εθνικισμός, όπως και οι εθνικές ταυτότητες, παρόλο τον 'παραλογισμό' που του αποδίδεται, θα πρέπει «να λειτουργεί με δικούς του κανόνες, κανόνες που έχουν λογική εντός του πλαισίου του» (Schopflin 1995: 55). Αυτούς τους κανόνες και τη λογική μας αποκαλύπτει η ψυχαναλυτική προσέγγιση καθώς προσφέρει μια βαθιά ανάλυση των δυνάμεων και μηχανισμών που δρουν εντός του ανθρώπινου ψυχισμού και προκαλούν αντιδράσεις και φαινόμενα που εμφανίζονται ως παράλογα. Αυτά τα φαινόμενα είναι απολύτως καταννοητά και αιτιολογημένα (άρα και 'λογικά' με την έννοια του Schopflin) αν ερμηνευτούν εντός του πλαισίου τους. Αυτό το πλαίσιο, τον τρόπο που επιδρά το 'εξωτερικό' στο 'εσωτερικό', βοηθά να κατανοήσουμε η ψυχανάλυση.

Η εφαρμοστικότητα της φροϋδικής θεωρίας σε κοινωνικά και πολιτικά φαι-

νόμμενα έχει επισημανθεί και χρησιμοποιηθεί από μελετητές και στο παρελθόν (Parsons 1970, Φροϋδομαρξισμός κλπ.). Αλλά και ο ίδιος ο Freud υποστήριξε ότι «αυτό που χαρακτηρίζει την ψυχανάλυση ως επιστήμη δεν είναι το υλικό που έχει στα χέρια της, αλλά η τεχνική με την οποία το αναλύει. Μπορεί να εφαρμοστεί στην ιστορία των πολιτισμών, στην επιστήμη των θρησκειών... Αυτό το οποίο στοχεύει και ανακαλύπτει είναι... αυτό που είναι ασυνείδητο στην πνευματική ζωή», ατομικό ή συλλογικό (Freud 1917γ: 437). Συνεπώς, η επιστήμη που εισήγαγε το ασυνείδητο και ανέλυσε τους μηχανισμούς του μπορεί να χρησιμοποιηθεί στην ερμηνεία κοινωνικών (ως συλλογικών) φαινομένων, με την έννοια ότι μπορεί να χρησιμοποιηθεί στην ανάλυση την ανθρώπινης συμπεριφοράς όταν το άτομο εντάσσεται σε μια ομάδα. Μπορούμε να πούμε ότι με την ψυχαναλυτική μέθοδο δίνεται η δυνατότητα ερμηνείας της ατομικής παθολογίας, ανεξάρτητα από το πλαίσιο. Ο Freud το εξέφρασε και πάλι χαρακτηριστικά:

είναι αλήθεια ότι η ατομική ψυχολογία ασχολείται με το άτομο και τα μονοπάτια μέσα από τα οποία αναζητά την ικανοποίηση των ορμών του· όμως, μόνο σπάνια και υπό εξαιρετικές συνθήκες είναι η ατομική ψυχολογία σε θέση να αγνοήσει τις σχέσεις του υποκειμένου με τους άλλους. Στη διανοητική ζωή του ατόμου κάποιος άλλος εμπλέκεται απαραίτητως· άρα, και εξ αρχής η ατομική ψυχολογία, με αυτή την ευρεία αλλά απολύτως δικαιολογημένη έννοια, είναι ταυτόχρονα και κοινωνική ψυχολογία (Freud 1921: 95)*.

Παρόλο που η ψυχανάλυση είναι κατάλληλη για την κατανόηση των ψυχολογικών διεργασιών της ταύτισης και του τρόπου αλληλεπίδρασης του 'εσωτερικού' με τον 'εξωτερικό' κόσμο, δεν είναι βεβαίως αρκετή για να συλλάβει την πολυπλοκότητα του κοινωνικού και του πολιτικού πλαισίου. Τα ευρύτερα φαινόμενα που καλούμαστε να αναλύσουμε χρήζουν πολιτικής ανάλυσης, καθώς πρόκειται σε μεγάλο βαθμό για πολιτικές και ιδεολογικές διαδικασίες που καθορίζουν την κοινωνική δραστηριότητα και τις πολιτικές δομές. Αλλά και η προσέγγιση των ίδιων των πολιτικών φαινομένων δεν μπορεί να είναι μονοδιάστατη εφόσον υπάρχουν πολλά αλληλοσυμπληρούμενα πεδία. Η ανάλυση και ερμηνεία κοινωνικών και πολιτικών φαινομένων –φαινομένων που εμπεριέχουν το άτομο, την κοινωνία και τη θεσμική συγκρότηση και οργάνωσή της στη διάδρασή τους– αποτελεί, για παράδειγμα, το πεδίο της πολιτικής κοινωνιολογίας, όχι όμως και το προνομιακό ή αποκλειστικό της πεδίο: η ειδικότερη θεματολογία του εθνικισμού απαιτεί τη συμβολή της ιστορικής κοινωνιολογίας

* Σημ.: Όλες οι μεταφράσεις των ξενόγλωσσων αποσπασμάτων στα ελληνικά έχουν γίνει από τη συγγραφέα.

αλλά και μια γενικότερη ιστορική γνώση των γεγονότων, καθώς αφορά πολιτισμικά και ιστορικά συλλογικά υποκείμενα και την πορεία τους μέσα στο χρόνο. Επιπλέον, το αντικείμενο της εθνικής ταυτότητας εμπεριέχει την ανάλυση της πολιτικής, ως πρακτικής και ως ιδεολογίας, ή καλύτερα ως πρακτικής που συνεπικουρείται από την *ιδεολογικοποίηση* των μεταβλητών που καθορίζουν τη συλλογική ζωή και δράση (οικονομικών, πολιτικών κλπ.). Συνεπώς, και σε αυτό το επίπεδο –πέραν δηλαδή του διαχωρισμού ψυχολογικών και λοιπών διεργασιών– ανακύπτει η αναγκαιότητα υιοθέτησης μιας πολυδιάστατης ανάλυσης, που θα ονομάσουμε πολιτική ανάλυση. Λέγοντας *πολιτική ανάλυση* εννοούμε την *κριτική* σπουδή, ερμηνεία και αξιολόγηση φαινομένων που άπτονται του πολιτικού, δηλαδή που αφορούν τη συλλογική κατάσταση και δράση και τη θεσμική της συγκρότηση εν μέσω ιδεολογιών, και η οποία προϋποθέτει την –κριτική και πάλι– ανάγνωση των (σημαντικότερων) προσεγγίσεων που αφορούν τα ειδικότερα πεδία που καθορίζουν το αντικείμενό της. Στο βαθμό που το αντικείμενο μιας τέτοιας ανάλυσης είναι εξ ορισμού πολυδιάστατο, εφόσον τα κοινωνικοπολιτικά γεγονότα εμπεριέχουν τον υποκειμενικό/ψυχολογικό, κοινωνικό, πολιτικό, οικονομικό, αλλά και τυχαίο παράγοντα, η πολιτική τους ανάλυση θα πρέπει να ορίζει τις διάφορες πτυχές προς μελέτη, έχοντας πάντα κατά νου τη γνώση της ιστορίας, η οποία με ένα διακριτικό τρόπο διδάσκει πάντα το παρόν.

Πριν προχωρήσουμε θα ήθελα να προβώ σε μια διευκρινιστική παρατήρηση. Ορισμένοι εκ των μελετητών που έχουν χρησιμοποιήσει την ψυχανάλυση στην ερμηνεία πολιτικών φαινομένων ονομάζουν την προσέγγισή τους με ένα συγκεκριμένο τρόπο. Για παράδειγμα ο Ross (1995) χρησιμοποιεί τον όρο ‘ψυχοπολιτισμική ερμηνεία’ (psychocultural interpretation) και οι Volkan (1995, 1998) και Λίποβατς (1990) ‘πολιτική ψυχολογία’ για να αναφερθούν στην ψυχαναλυτική ερμηνεία της κοινωνίας ή/και της πολιτικής. Χωρίς να θεωρώ ότι οι όροι αυτοί είναι αδόκιμοι ή μη-χρήσιμοι γι’ αυτό που περιγράφουν, δε χρησιμοποιώ αυτούς ή κάποιον παρόμοιο για δύο λόγους. Ο πρώτος και σημαντικότερος είναι πως η παρούσα μελέτη δε συνιστά μια προσπάθεια ψυχαναλυτικής ερμηνείας της εθνικής ταυτότητας, αλλά μια προσπάθεια ερμηνείας της εν γένει μέσω της ευρύτερης δυνατής οπτικής. Έτσι, χρησιμοποιείται η ψυχαναλυτική προσέγγιση ως ένα από τα εργαλεία προσέγγισης του αντικειμένου μας και όχι ως επαρκής ή μόνη ερμηνεία που προτείνεται σε αυτή τη μελέτη. Δεύτερον, ο όρος ‘πολιτική ανάλυση’, όπως τον περιέγραψα αμέσως παραπάνω, καλύπτει πλήρως τόσο τον τρόπο προσέγγισης που θα ακολουθηθεί όσο και τη συμπερίληψη της φροϋδικής θεωρίας ως μιας από τις προσεγγίσεις. Πιστεύω ότι η πληρέστερη ερμηνεία της εθνικής ταυτότητας, όπως και των περισσότερων πολιτικοκοινωνικών φαινομένων, προϋποθέτει την, απαιτητική αλλά απαραίτητη,

και πάντα σε συνδυασμό χρήση των επιστημονικών προσεγγίσεων εντός συγκεκριμένου πεδίου· δηλαδή, την επιστημονική επικοινωνία στα πλαίσια της κριτικής πολιτικής ανάλυσης. Η έμφαση που δίνω σε αυτή την εισαγωγή στην επιλογή της ψυχαναλυτικής προσέγγισης δεν απορρέει από την αντίστοιχη έκτασή της σε αυτή τη μελέτη, αλλά από το γεγονός ότι δε συνηθίζεται ως προσέγγιση και, συνεπώς, απαιτείται η λεπτομερής εξήγηση της επιλογής και της χρησιμότητάς της.

Η ΔΟΜΗ ΤΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ

Το βιβλίο που κρατά ο αναγνώστης στα χέρια του θα ακολουθήσει τρία μονοπάτια, τρεις θεματικές ενότητες που, όπως υποδηλώνει και ο τίτλος του, αποτελούν και τα τρία μέρη αυτής της μελέτης: Ταύτιση, Εθνικισμός, και Παγκοσμιοποίηση.

Στο πρώτο μέρος του βιβλίου θα τεθούν οι βάσεις ανάλυσης του ανθρώπινου ψυχισμού που είναι απαραίτητες για να προχωρήσουμε στη συγκεκριμένη ανάλυση της εθνικής ταυτότητας. Το κεφάλαιο 1 είναι εισαγωγικό στις αρχές της ψυχανάλυσης και έχει σκοπό την εξοικείωση του αναγνώστη με τις βασικές έννοιες της φροϋδικής θεωρίας, όπως είναι το ασυνείδητο, οι ορμές, η αρχή της ευχαρίστησης και της πραγματικότητας κλπ., με ιδιαίτερη έμφαση στη διαδικασία της ταύτισης η οποία μας αφορά εδώ. Πρόκειται για μια σύνοψη των κεντρικών εννοιών της ψυχανάλυσης που γράφτηκε με γνώμονα την εύλογη υπόθεση της σχετικής άγνοιας ή της έλλειψης εξοικείωσης με την ψυχαναλυτική θεωρία –εύλογη γιατί το βιβλίο αυτό αφορά ένα θέμα των κοινωνικών επιστημών (της κοινωνιολογίας και της πολιτικής επιστήμης κυρίως). Ως πολιτικός επιστήμονας και η ίδια δεν εμβάθυνα –όσο δελεαστικό και αν το βρήκα πολλές φορές– περισσότερο απ' όσο θεωρούσα ότι απαιτείται για την επαρκή και ακριβή ανάγνωση του αντικειμένου μου μέσω αυτής της προσέγγισης. Είναι λοιπόν μια περιληπτική εισαγωγή σε έννοιες και ορισμούς της ψυχανάλυσης, που είναι όμως το απαραίτητο υπόβαθρο για την ανάλυση που θα ακολουθηθεί για όσους δεν έχουν γνώση της ψυχαναλυτικής θεωρίας.

Η ταύτιση είναι ένα θέμα που μας απασχολεί και στο δεύτερο κεφάλαιο. Σε αυτό ασχολούμαστε κυρίως με τη διαδικασία της ταύτισης σε συλλογικό επίπεδο, τις ομαδικές ταυτίσεις, και με τους μηχανισμούς μέσω των οποίων τα μέλη μιας ομάδας αποκτούν την ίδια ταυτότητα. Εδώ η ψυχανάλυση προσφέρει μια ερμηνεία της ψυχολογίας της ομάδας (γνωστή και ως ψυχολογία των μαζών) και της παθολογίας της σε σχέση με την ομαδική ταύτιση γενικά και την εθνική ταύτιση ειδικότερα. Σε αυτό το κεφάλαιο θα αναλυθούν φαινόμενα όπως η

‘ανάγκη’ ύπαρξης εχθρών και η σχέση της με την ορμή της επιθετικότητας, η δημιουργία μιας ομάδας μέσω της ομοιότητας και της διαφοράς κλπ.

Με αυτά τα δύο κεφάλαια το πρώτο μέρος προσφέρει εν συντομία μια βασική κατανόηση της διαμόρφωσης ταυτοτήτων που είναι απαραίτητη για να προχωρήσουμε στον προσδιορισμό των κοινωνικών και πολιτικών χαρακτηριστικών της εθνικής ταυτότητας. Η κατανόηση αυτή θα μας συνοδεύει στη συνέχεια όπου, περνώντας στην κατεξοχήν ανάλυση της εθνικής ταυτότητας μέσω του εθνικισμού, η ερμηνεία της ατομικής συμπεριφοράς εντός της ομάδας θα είναι ιδιαίτερα χρήσιμη και συνεχώς παρούσα, όπως για παράδειγμα στην ερμηνεία της απήχησης του εθνικισμού, της χειραγώγησης των ανθρώπινων ορμών και επιθυμιών σε πολιτικό επίπεδο κ.ο.κ. Έτσι, περνάμε στο δεύτερο μέρος του βιβλίου που αφορά στον εθνικισμό και στην επιρροή του στην εθνική ταυτότητα. Στο βαθμό που η μελέτη της εθνικής ταυτότητας είναι αδύνατη χωρίς την εκτενή αναφορά στον εθνικισμό (ο οποίος εμπλέκεται και στη συζήτηση για την παγκοσμιοποίηση), η μελέτη αυτή είναι ταυτόχρονα και μια πολυδιάστατη ανάλυση του εθνικισμού.

Το δεύτερο μέρος αποτελείται από δύο κεφάλαια. Στο κεφάλαιο 3 αναζητείται απάντηση στο εξής ερώτημα: πού οφείλεται η επικράτηση και απήχηση της εθνικής ταυτότητας στη νεωτερικότητα σε σχέση με τις άλλες κοινωνικές και πολιτικές ταυτότητες; Η απάντηση βρίσκεται στη σημασιολογία της εθνικής ταυτότητας από τον εθνικισμό, γεγονός που την καθιστά ταυτόχρονα και ‘εθνικιστική’. Στο κεφάλαιο 3 ξεκινάμε ορίζοντας τον εθνικισμό και ερμηνεύοντας τη σημαντικότητά του ως πολιτικής ιδεολογίας –και όχι μόνο– που προσδίδει ξεχωριστή αξία και ‘ποιότητα’ στο εθνικό κράτος. Ακολούθως διαχωρίζεται ο εθνικισμός από τον πατριωτισμό και αξιολογούνται διάφοροι τύποι εθνικισμού σε μια προσπάθεια να βρεθεί ο κοινός παρανομαστής τους. Ιδιαίτερη έμφαση δίνεται στη φαντασιακή διάσταση της εθνικής ταύτισης, στα συγκεκριμένα αίτια της ισχυρής ασυνείδητης επιρροής του εθνικισμού, καθώς και στο ρόλο των μύθων και των στερεοτύπων. Τέλος, γίνεται μια προσπάθεια προσδιορισμού των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών που αποκτά η ταυτότητα μέσω του εθνικισμού.

Στο κεφάλαιο 4 επιχειρείται η οριοθέτηση των στοιχείων που χαρακτηρίζουν την εθνική ταυτότητα και την ξεχωρίζουν από άλλες, παρόμοιου τύπου ταυτότητες. Επίσης, αποσαφηνίζονται ορισμένα ερωτηματικά σχετικά με την εθνική ταυτότητα, τα εθνικά κράτη και τον εθνικισμό που εγείρονται από την ανάλυση του τρίτου κεφαλαίου. Έτσι, εξετάζεται η συσχέτιση της μεγάλης απήχησης της εθνικής ταυτότητας και του εθνικισμού με το χρόνο εμφάνισης του τελευταίου, αλλά και με τις ιδιαίτερες συνθήκες που διευκόλυναν τη δημιουργία και διάδοσή του –είτε αυτές είναι πολιτικές, κοινωνικές, ιστορικές, ή

οικονομικές. Επίσης τίθεται το ερώτημα: είναι ο εθνικισμός ένα φαινόμενο που εμφανίστηκε για πρώτη φορά στην ιστορία τους τελευταίους τρεις αιώνες; Πότε και γιατί δημιουργήθηκε; Είναι τα εθνικά κράτη αποκλειστικά νεωτερικές οντότητες; Τι είναι οι εθνοτικές ταυτίσεις και ποια η σχέση τους με τις εθνικές; Ποιοι λόγοι συντελούν στην εμφάνιση ή μεταστροφή του εθνικισμού προς ακραίες και επιθετικές μορφές; Με αυτά τα ερωτήματα θα κλείσουμε το δεύτερο μέρος, ρίχνοντας φως σε ορισμένα κομμάτια της ιστορίας και των εννοιών που θα αποσαφηνίσουν περισσότερο το αντικείμενό μας.

Στα δύο πρώτα μέρη, για την Ταύτιση και τον Εθνικισμό, δίνεται απάντηση στο αρχικό ερώτημα σχετικά με τη φύση της εθνικής ταυτότητας, τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της και τις συνθήκες υπό τις οποίες ισχυροποιείται ή παραμένει σε λανθάνουσα κατάσταση. Αυτή η ανάλυση παρέχει και τη βαθύτερη κατανόηση που είναι απαραίτητη για τον περαιτέρω προσδιορισμό μιας συγκεκριμένης εθνικής ταυτότητας και την εξέτασή της υπό επιμέρους συνθήκες. Το τρίτο και τελευταίο μέρος του βιβλίου αναφέρεται στην παγκοσμιοποίηση και την ενδεχόμενη επίδρασή της στην εθνική ταυτότητα. Βέβαια, υπάρχει η ιδιαιτερότητα ότι η μελέτη της εθνικής ταυτότητας σε σχέση με την παγκοσμιοποίηση δεν είναι απλά μια μελέτη της σε ένα συγκεκριμένο χωροχρονικό πλαίσιο αλλά, επιπλέον, η μελέτη της εντός του χωροχρονικού πλαισίου που ζει ήδη ο μελετητής. Αυτό δημιουργεί μια επιπλέον πολυπλοκότητα, γιατί απαιτεί τόσο την αποσαφήνιση εννοιών και γεγονότων που είναι σύγχρονά μας όσο και την αποστασιοποίηση από αυτά. Όμως, η συμπερίληψη της παγκοσμιοποίησης υπαγορεύθηκε από μια πληθώρα επιχειρημάτων αλλά και ρητορικών αναφορών στο δημόσιο Λόγο, η εγκυρότητα των οποίων έπρεπε να ελεγχθεί καθώς έθεταν υπό αμφισβήτηση βασικά συμπεράσματα σχετικά με τη φύση των εθνικών ταυτίσεων και το μηχανισμό της ταύτισης γενικότερα.

Έτσι, θα εξετάσουμε ορισμένα σημαντικά και σχετικά μεταξύ τους ερωτήματα. Η παγκοσμιοποίηση λέγεται ότι παράγει νέες μορφές κοινωνικής αλλαγής, τόσο μέσα όσο και ανάμεσα στα έθνη και στα κράτη, νέες πηγές και μορφές συγκρούσεων, και –ως εκ τούτου;– εγείρει νέα ζητήματα σχετικά με τις ταυτότητες και τους πολιτισμούς που πρέπει να ερμηνευτούν και αξιολογηθούν εκ νέου. Αρχικά, πρέπει να ελεγχθεί η ακρίβεια, θεωρητική και εμπειρική, και η έκταση αυτών των ισχυρισμών. Για παράδειγμα, από τη μία υποστηρίζεται ότι η οικονομική παγκοσμιοποίηση, που αποδυναμώνει το εθνικό κράτος, συνεπικουρείται από μια παγκοσμιοποίηση της κουλτούρας, καθώς οι νέοι επηρεάζονται από τους συνομήλικούς τους σε άλλες, μακρινές κοινωνίες. Από την άλλη, όμως, υπάρχει το αντεπιχείρημα ότι όσο περισσότερο επικοινωνούν οι άνθρωποι μεταξύ τους τόσο ανακαλύπτουν τις ιδιαιτερότητές τους, τις οποίες μπορεί να τείνουν να αξιολογήσουν ως διαχωριστική γραμμή. Παρομοίως, και

κατά συνέπεια, τίθενται ζητήματα σχετικά με την εθνική ταυτότητα και τις δυνατότητές της στο παρόν και στο μέλλον. Ποιες οι προοπτικές της εθνικής ταυτότητας καθώς –και αν– ο κόσμος γίνεται ένα μικρό χωριό; Πού βρίσκονται οι ρίζες των ατομικών και συλλογικών ταυτίσεων καθώς –και αν– οι τοπικές, περιφερειακές και παγκόσμιες κουλτούρες και πολιτισμοί αλληλοεπηρεάζονται, και πώς αυτές αναδιαμορφώνονται μέσω της γεωγραφικής και πολιτισμικής κινητικότητας; Επίσης, ποιο είναι το μέλλον του εθνικισμού μέσα στις διαδικασίες της παγκοσμιοποίησης; Ποια η σχέση του εθνικισμού και της παγκοσμιοποίησης με τις παρατηρούμενες εθνικές αφυπνίσεις, συγκρούσεις κλπ.;

Η ανάλυση αυτών των ερωτημάτων θα μας απασχολήσει στα τρία κεφάλαια του τρίτου μέρους, το οποίο θα ξεκινήσει με το πέμπτο κεφάλαιο. Σε αυτό θα γίνει μια σύντομη εισαγωγή στη σχετική συζήτηση και θα καθοριστεί ο ορισμός εργασίας μας για την παγκοσμιοποίηση. Έτσι, το κεφάλαιο αυτό είναι εισαγωγικό στην έννοια της παγκοσμιοποίησης. Κατόπιν, στο κεφάλαιο 6 θα αναφερθούμε λεπτομερώς στα σχετικά επιχειρήματα και αντεπιχειρήματα που αναφέρονται στον παρωχημένο χαρακτήρα του εθνικού κράτους στην ‘εποχή της παγκοσμιοποίησης’. Στο βαθμό που το εθνικό κράτος αποτελείται από το *εθνικό* και το *κρατικό* στοιχείο, θα απευθύνουμε χωριστά τα ερωτήματα, πρώτα όσον αφορά το κράτος και τις μεταβολές του λόγω της παγκοσμιοποίησης και στη συνέχεια όσον αφορά στις μέχρι τώρα μεταβολές στις εθνικές ταυτίσεις. Δηλαδή, σε αυτό το κεφάλαιο θα μας απασχολήσει ο βαθμός και η κατεύθυνση της μεταβολής τόσο του ίδιου του κράτους όσο και των μηχανισμών που δρουν εντός του και δημιουργούν/ενισχύουν/υποστηρίζουν την εθνική ταύτιση.

Το μέλημά μας και στο επόμενο και τελευταίο κεφάλαιο θα είναι να αναδείξουμε τις δυναμικές και δυνατότητες της εθνικής ταυτότητας εντός του πλαισίου της παγκοσμιοποίησης. Έτσι στο κεφάλαιο 7 θα μας απασχολήσουν οι προοπτικές της εθνικής-ως-συλλογικής ταυτότητας εντός της παγκοσμιοποίησης γενικά, δηλαδή όχι σε συνάρτηση με το εθνικό κράτος (που είναι το αντικείμενο μελέτης του έκτου κεφαλαίου), αλλά σε σχέση με τις ιδιαίτερες συνθήκες που δημιουργεί η παγκοσμιοποίηση στην ‘ύστερη νεωτερικότητα’. Γι’ αυτόν το σκοπό θα προσπαθήσουμε να καταγράψουμε τις προσλήψεις των ατόμων και των ομάδων σε σχέση με την παγκοσμιοποίηση (π.χ. ποια εικόνα έχουν γι’ αυτή), και να διαγράψουμε πιθανές τάσεις και εξελίξεις για την εθνική αλλά και γενικότερη συλλογική ταύτιση εντός αυτού του πλαισίου.

Όπως επισήμανα και στην αρχή αυτής της εισαγωγής, ο στόχος μου σε αυτή την έρευνα είναι η κατάκτηση της μεγαλύτερης δυνατής κατανόησης της εθνικής ταυτότητας. Η πολυπλοκότητα του αντικειμένου, σε συνδυασμό με την επιλογή προσέγγισής του μέσω πολλαπλών επιστημονικών προσεγγίσεων, έχει ως αποτέλεσμα την ανάλυσή του εντός διαφορετικών πεδίων και την ανάδειξη

πολλών ερωτημάτων, η συνάφεια των οποίων προκύπτει από την άμεση σχέση τους με την εθνική ταυτότητα. Αν και η κάθε μία από τις θεματικές –Ταύτιση, Εθνικισμός, Παγκοσμιοποίηση– αποτελεί ένα ξεχωριστό επιστημονικό πεδίο και μια μεγάλη συζήτηση από μόνη της, και μάλιστα απαιτώντας συχνά διαφορετικές επιστημονικές προσεγγίσεις καθαυτές, ταυτοχρόνως η κάθε μία συμπεριλαμβάνει ως υπο-ενότητα το ζήτημα των εθνικών ταυτίσεων: και πάνω σε αυτό το κοινό σημείο στηρίζεται ο συσχετισμός τους.

Η κάθε μία από τις θεματικές ενότητες ανοίγει μπροστά μας απεριόριστες δυνατότητες μελέτης, δυνατότητες που, ομολογουμένως, είναι ιδιαίτερα ενδιαφέρουσες και δελεαστικές. Αυτή είναι και μια μεγάλη πρόκληση για μελλοντικές μελέτες. Προς το παρόν, το βιβλίο αυτό στοχεύει στη σφαιρική κατανόηση της εθνικής ταύτισης που θα συμβάλει στην ευρύτερη κατανόησή της. Επίσης, εύχομαι το βιβλίο αυτό να εκπληρώσει το σκοπό που πρέπει να έχει κάθε βιβλίο: να καλύψει υπάρχοντα κενά και να συμβάλει στη σχετική συζήτηση για το αντικείμενο που πραγματεύεται, να διεγείρει τη σκέψη των αναγνωστών του και να βοηθήσει στην ανάδειξη θεμάτων για μελλοντική έρευνα.